

מלחמות חצור ביהושע ובשופטים

א. הקדמה: הסדר המקראי

תיאור שתי מלחמות של ישראל נגד יבין מלך כנען מופיע בתנ"ך. האחד - מלחמת מי מרום (יהושע יא), ומשנהו - מלחמת דבורה (שופטים ז-ה). מהלכי שתי המלחמות עוררו כמה בעיות שהביאו כמה חוקרים למסקנה, כי מלחמת דבורה קדמה למלחמת מי מרום.¹

הטענה העיקרית להקדמת מלחמת דבורה למלחמת מי מרום היא, כי מלחמת מי מרום מסתיימת בחיסולה של חצור ובהריגתו של יבין - וישב יהושע וילכוד את חצור ואת מלכה הכה לפי חרב... ויכו את כל הנפש אשר בה לפי חרב החרס, לא נותר כל נשמה ואת חצור שרף באש. (יהושע יא, י-יא)

ואילו במלחמת דבורה חצור קיימת, ויבין מולך בה. מלחמה זו אינה מסתיימת בחיסול חצור ומלכה, אלא בתהליך ממושך - ויכנע אלקים ביום ההוא את יבין מלך כנען לפני בני ישראל, ותלך יד בני ישראל הלך וקשה על יבין מלך כנען עד אשר הכריתו את יבין מלך כנען. (שופטים ד, כג-כד).

טענות נוספות הן:

א. סדר הכיבוש שהוא מדרום לצפון - לא סביר שעמק יזרעאל נכבש אחרי הגליל העליון שמצפון לו.

ב. מלחמת מי מרום נערכה אחרי כיבוש ההר המרכזי. יהושע ייצב את גבולו במורדותיו הצפוניים של השומרון מעל העמקים. במסע המלחמה של יהושע למי מרום נאמר "ויבא יהושע וכל עם המלחמה עמו עליהם על מי מרום פתאום, (יא, ז). האם יתכן שיהושע עבר ממורדות השומרון למי מרום שבגליל העליון בלי שיושבי עמק יזרעאל ובקעות הגליל יגלו אותו?

בדברים שלפנינו נעסוק בשתי המלחמות, וננסה להוכיח, כי הסדר המקראי הוא הסדר הנכון.

ב. נתוני הארץ וצבאות כנען בסוף התקופה הכנענית ושיטת הלחימה של יהושע

ארץ ישראל של סוף התקופה הכנענית מיושבת בדלילות, יחסית לתקופת

1. ב' מזר, חצור, מתוך אנציקלופדיה מקראית ג, עמ' 258-259. י' אהרוני, מלחמת מי מרום ומלחמת דבורה, מתוך: י' ליוור (עורך), הסטוריה צבאית של ארץ ישראל בימי המקרא, תל-אביב תשכ"ה, עמ' 91-109.

הברונזה התיכונה. עיקר ההתיישבות היתה לאורך הדרך הבין-לאומית במישור החוף שמדרום לירקון ובעמקים. באזורים אלה קיימות היו ערי מבצר גדולות, רובן נבנו בתקופה הכנענית התיכונה. בתקופה זו נבנו ביצורים אדירים, חומות עבות, סוללות וחפיר ושערים מבוזרים במגדלים. הביצורים מתקופת הברונזה התיכונה לא חרבו בדרך-כלל, והמשיכו להתקיים גם בתקופת הברונזה המאוחרת. במקומות בהם נהרסו החומות, נבנו ביצורים חדשים.²

שיטת הכיבוש של ערי מבצר היא מלחמת מצור. זו מלחמה ממושכת מאוד, ולצורך הבקעת החומות יש להשתמש בכלי מצור ובטכניקות של פריצה מעל החומות או מתחתן.³ יהושע לא יכול היה לנהל מערכות כאלו, הן מדוחק זמן והן מחוסר אימון ואמצעי לחימה מתאימים. הפתרון היה ניהול מלחמות מחוץ לערים. ואכן, כל מלחמותיו של יהושע (חוץ מהמלחמה הניסית ביריחו) נערכו כשהאויב אינו בעירו. כך במלחמת העי, כשצבא העי התפתה לרדוף אחרי כח הסחה שבא ממזרח, ואז פרץ כח המארב ממערב אל העיר הפנויה (יהושע ח). כך במלחמת גבעון, כאשר יהושע לא חרד לשלום אנשי גבעון שרימוהו, אלא ניצל אפשרות להכות את חמשת מלכי "יהודה" מחוץ לעריהם. וכך נפל לידי כל מרחב יהודה (שם, ז).⁴ וכך גם במלחמת מי מרום.

כוחו של יהושע בניידות רבה ובמהלכים מפתיעים -

ויבא אליהם יהושע פתאם כל הלילה עלה מן הגלגל. (יהושע י, ט)
ויבא יהושע וכל עם המלחמה עמו עליהם על מי מרום פתאם
ויפלו בהם. (שם יא, ז)

יתרונותיו אלה של יהושע באו לידי ביטוי בשטח הררי, בו יכול היה לנוע במהירות להפתיע את האויב ולהכותו. יתרונות אלה אינם יעילים במישורים פתוחים, שכן בשטחים כאלה קשה להפתיע את האויב במסע, וקשה להילחם עמו, שכן הכנענים מצויידיים במרכבות, נגדן אין צבא ישראל יכול לעמוד. ויהי ה' את יהודה וירש את ההר, כי לא להוריש את ישבי העמק, כי רכב ברזל להם. (שופטים א, ט).

ג. מלחמת מי מרום

המקרא אינו מספר לנו פרטים על כיבוש הרי אפרים והשומרון (לבד מן המסע והברית בשכם, שלא נכבשה! - (פרק ח, ל-לה). סביר לשער, כי אחרי

2. י' ידין, תורת המלחמה בתקופת המקרא, החברה הבין-לאומית להוצאת לאור, תשכ"ג, עמ' 144-149. אנציקלופדיה לחפירות ארכיאולוגיות בארץ ישראל, בערכים: גור, חצור, שכם ועוד.

3. ידין, שם, עמ' 26-32.

4. י' אפעל, מערכת גבעון ובעית מסע יהושע לדרום הארץ, מתוך: י' ליוור (עורך), היסטוריה צבאית של א"י בתקופת המקרא, עמ' 79-90.

כיבוש הדרום כבש יהושע את צפון שדרת ההר, וגבולו התייצב בצפון במורדות ההרים אל עמקי הצפון. מכאן איים צבא ישראל על ערי העמק, אך לא יכול היה להן. מצד שני צבאות כנען לא יכולים היו להסיר את הסכנה הישראלית, שכן לא יכולים היו להיערך ולעלות עם מרכבותיהם להר.

יבין מלך חצור כינס את צבאות ערי הצפון "בהר ובערבה נגב כנרות ובשפלה, ובנפות דור מים - הכנעני ממזרח ומים, והאמרי והחתי והפרזי והיבוסי והחוי תחת חרמון בארץ המצפה (יהושע יא, ב-ג). כל החיל העצום הזה נערך במי מרום להילחם עם ישראל (שם ה). היכן היא מי מרום, ומה מטרת צבאות כנען?

נראה, כי מי מרום נמצאת בצפון הגליל.⁵ עד כה הוצעו שתי הצעות:⁶
א. מירון שלרגלי הר מירון. זיהוי זה אינו סביר, שכן האזור הררי ומבוותר ואינו מתאים להיערכות צבא מרכבות אדיר הצריך שטח פתוח. אכן לא נמצאו במקום שרידים מן התקופה הכנענית.

ב. תל אל ח'רבה שלרגלי ג'בל מארון. בתל נמצאו שרידים מן התקופה הכנענית. בסביבתו יש רמה הררית שטוחה, המאפשרת התארגנות חיל מרכבות. אהרוני מזהה את מרום כאן.

נקודה חלשה אחת יש בזיהוי זה, שכן אמנם המקום נמצא כ-13 ק"מ מחצור, אך המרחק, כפי שמציין אהרוני, הוא בקו אוויר. הרוצה ללכת מחצור לתל אל ח'רבה, עליו לעלות ולחצות את הרכס של הרי נפתלי, עלייה של כ-600 מ' בדרך קשה, בה עליות וירידות. המרחק האמיתי גדול מאוד. אהרוני, הסבור כי קרב מי מרום מאוחר, טוען, כי מטרת ההיערכות כאן היא חיסול ההתיישבות היהודית בגליל העליון. זוהי שרשרת של יישובים הרריים קטנים, אותם גילה אהרוני בסקר שערך בשנות החמישים המאוחרות.⁷

נראה לי, שהכח האדיר המרוכז במי מרום אינו מתאים למטרה כזו. לצורך חיסול שרשרת כפרים קטנים, די בכח קטן בהרבה. ודאי, שמרכבות אינן מתאימות ללחימה באזור הגליל העליון ההררי. קואליציה רחבה (פס' א-ג), הכוללת את כל צפון הארץ, העמידה צבא אדיר (פס' ד-ה). אין ספק, שצבא זה נועד לעקור את הסכנה הישראלית מן השורש.

את אזור ההערכות יש לחפש קרוב לחצור, ובסמוך לדרך ראשית המובילה דרומה. בעמק החולה עובר סעיף של דרך הים. ליד חצור פונה סעיף דרך מזרחה לדמשק, והאחר - צפונה לאורך הירדן לכיוון עמק עיון.

5. אם כי אוזביוס מזהה את מי מרום בעמק דותן.

6. יוחנן אהרוני, מלחמת מי מרום ומלחמת דבורה, עמ' 94-95.

7. אהרוני, שם.

אפשר, אם כן, כי כאן נערך החיל הכנעני, ומי מרום הוא שמה המקראי של ימת החולה.

הצבא הכנעני התארגן רחוק מצבא יהושע, וכוונתו היתה לנוע במהירות דרומה ולהשמיד את העורף האזרחי שנותר בגלגל. המשימה אפשרית, שכן כח מרכבות מסוגל לעבור את המרחק בזמן קצר.

יהושע קיבל ידיעות על ההיערכות הכנענית, ונערך לסכל אותה. הצבא הכנעני ערוך מחוץ לעריו, ובאזור בו אין המרכבות יכולות לבוא לידי ביטוי, שכן עמק החולה, לפחות בחלקו, מוצף מים, האדמה בוצית, ואין המרכבות יכולות לתמרן בשטח. כמו במלחמת גבעון, ערך יהושע מסע לילי מזורז, והפתיע את האויב הכנעני.

ויבא יהושע וכל עם המלחמה עמו עליהם על מי מרום פתאם, ויפלו בהם. (יא,ז)

פסוק זה קשה, שכן כיצד יכול "כל צבא המלחמה" של יהושע לעבור "פתאם" ממורדות השומרון, שם חנה, דרך עמק יזרעאל ובקעות הגליל התחתון, המיושבים בצפיפות, אל מי מרום?

נראה לי, כי יהושע הסיג את עיקר חילו בחשאי מזרחה, ועלה לגלעד. רכס עבר הירדן המזרחי מנחל ארנון ועד החרמון נכבש בימי משה, נאחזו בו שבטי ראובן גד וחצי מנשה,⁸ ומן הסתם, נותר חיל משמר כדי להגן על האוכלוסין הלא לוחמים של שבטים אלה. יהושע נע במהירות צפונה, והגיע לצפון רמת הגולן מזרחית לעמק החולה. למחרת בבוקר, כשהשמש שבגבו מסנוורת את הכנענים שבעמק, הוא פרץ "פתאם" אל המחנה הכנעני.

הצבא הכנעני הופתע והובס. ואף אם היה מתאושש, לא היה בידו להפעיל את כוחו העיקרי - המרכבות - שכן, כאמור, אלו אינן יעילות במישור הביצתי של עמק החולה. הכנענים נמלטו לכל רוח, ויהושע כבש את הגליל העליון. הערים, שצבאן ניגף, נפלו בידיו כפרי בשל.

וישב יהושע בעת ההיא וילכד את חצור ... ואת כל ערי המלכים האלה ואת כל מלכיהם לכד יהושע ... רק כל הערים העמדות על תלן לא שרפם ישראל, זולתי את חצור שרף יהושע. (יא,יג)

ד. סיכום ביניים

שיטת הלחימה שתוארה כאן היתה אופיינית ליהושע - מסע מהיר, ניצול נתוני שטח והפתעה. בדרכים דומות פעל יהושע במלחמות העי וגבעון. מערכת מי מרום דומה מאוד למלחמת גבעון. בשתי המלחמות הפתיע יהושע במסע מזורז את חיל האויב, הערוך מחוץ לעריו, רחוק מהן, ורחוק מאוד ממחנה יהושע. בשתי המערכות רדף יהושע את הצבא המובס הרחק, ואחר-כך חזר והשתלט על הערים המבוצרות.

8. במדבר כא,כד-לה; דברים א,ח; שם יב-כב.

גורם ההפתעה משותף היה לשלוש המערכות. בקרב העי התפתו אנשי העי לרדוף אחרי כח ההסחה, והשאירו את עירם פרוצה לאורב. במערכות גבעון ומי מרום, עלה יהושע על האויב "פתאם", אחר מסע מהיר ולא צפוי. בשלוש המערכות יצא יהושע עם "כל עם המלחמה" -

ויקם יהושע וכל עם המלחמה לעלות העי. (ח,ג)

ויעל יהושע מן הגלגל הוא וכל עם המלחמה עמו. (י,ז)

ויבא יהושע וכל עם המלחמה עמו עליהם על מי מרום. (יא,ז)

אחרי כיבוש שדרת ההר המרכזית, סביר כי יהושע ישאף לכבוש את האזורים ההרריים של הגליל, שכן את העמקים אין הוא יכול לכבוש, ויותר מכך - מעתה, עם כיבוש הגליל העליון, יקיף יהושע את אזור העמקים סביב - במזרח הגלעד והבשן, בדרום מורדות השומרון ובצפון הגליל.

הכנענים ישבו בעמקים, בערים מבוצרות, ושלטו בשטחים הפתוחים. מסביב להם, בהרים, שלטו בני-ישראל. הכנענים שאפו בוודאי לנתק את חגורת המצור הישראלית המקיפה אותם, ובני-ישראל לטשו עיניהם אל העמקים הפוריים, כדי לשבת בהם וליצור רצף טריטוריאלי⁹

מצב זה הוא הרקע למערכה הבאה - מלחמת דבורה.

ה. מלחמת דבורה

על מלחמת דבורה מספר המקרא בשופטים פרק ד ופרק ה - שירת דבורה. מבין שני הפרקים אפשר לצרף נתונים ולקבל תמונת מצב.

על הרקע למלחמה מספר פרק ד בקיצור:

וימכרם ה' ביד יבין מלך כנען אשר מלך בחצור ... והוא לחץ את

בני ישראל בחזקה עשרים שנה. (ב-ג)

אפשר היה להסיק מכאן, כי הכנענים השתלטו על טריטוריה ישראלית גדולה (וימכרם ה'...), אך בפרק ה מוסיף הכתוב נתונים על אפייה של "מכירה" זו -

בפרע פרעות בישראל ...

בימי שמגר בן ענת, בימי יעל, חדלו ארחות,

והולכי נתיבות ילכו ארחות עקלקלות.

חדלו פרזון בישראל חדלו ... (ו-ז)

המצב המתואר כאן הוא של פשיטות כנעניות המונעות תנועה בדרכים, ופוגעות ביישובים הפרוזים, אך אין הן מגיעות אלא עד שערי הערים¹⁰ - "אז לחם שערים" (ח).

תמונה זו תואמת את שהראינו לעיל. הכנענים לא מסוגלים היו לכבוש

9. אליצור, דעת מקרא - ספר שופטים, מוסד הרב קוק, תשל"ו, עמ' מז (להלן: אליצור - שופטים).

10. י' אליצור, שם, בפירוש פס' ח.

את הטריטוריה הישראלית, אך הם ניסו לחסלה בפשיטות שוד וחסימת הדרכים (בדומה לשיטת המלחמה של הערבים בתחילתה של מלחמת הקוממיות, אחרי ההכרזה באו"ם בתש"ח). כדי להפסיק תהליך זה, שסופו ניוון ההתיישבות הישראלית וחיסולה, יצאו רשבטים הנוגעים בדבר למערכה. ברק כינס עשרת אלפים איש בהר תבור, החולש על העמקים; ולעומתו הזעיק סיסרא חיל מרכבות בן תשע מאות רכב ברזל, ואת כל העם אשר אתו לנחל קישון.¹¹

הריכוז העצום של המרכבות מלמדנו, כי המלחמה לא היתה בחורף, שכן העמק בתקופת הגשמים חלקו מוצף ואינו מאפשר תנועת מרכבות. נראה, כי הקרב נערך בתחילת הקיץ. כפי הנראה, התחוללה סערת גשמים עזה, שהפכה את אדמת העמק לעיסת בוץ, וכך איבדו המרכבות את ערכן והצבא הכנעני הוכה. נחל קישון גרפם - "נחל קדומים נחל קישון" (ה, כא).¹² בעקבות הניצחון נחלשו הכנענים, אך עריהם לא נכבשו בידי ישראל, ככתוב: ולא הוריש מנשה את בית שאן ואת בנותיה ואת תענך ... ואת יושבי יבלעם ... ואת יושבי מגדו, ויואל הכנעני לשבת בארץ הזאת. ויהי כי חזק ישראל, וישב את הכנעני למס והוריש לא הורישו. (שופטים א כז-כח)¹³

1. הוכחת נכונות הסדר המקראי

החוקרים העלו טענות שונות, להוכחת היפוך סדר המקרא - הקדמת המסופר בספר שופטים למסופר בספר יהושע. הבה נבדוק טענות אלו אחת לאחת:

1. על-פי סדר כיבוש הארץ מן הדרום לצפון, סביר כי קרב מי מרום, בעקבותיו נכבש הגליל העליון, מאוחר למלחמת דבורה, שנערכה בעמק יזרעאל.
- טענה זו אינה טענה, שכן כפי שהוכחנו למעלה (ג, ד), תנאי השטח והאויב הם הגורמים את תכנון סדר הכיבוש. את העמקים שעריהם מבוצרות וצבאותיהם מצויידיים במרכבות לא היה יכול יהושע לכבוש, ולכן העדיף לכבוש את אזורי ההר של הגליל העליון, וכך להקיף את העמקים סביב, כדי ליצור את האפשרות לכיבושם בדורות הבאים.
2. יבין מלך חצור עמד בראש שתי הבריתות הכנעניות. קשה להניח, שיבין חי כל-כך הרבה זמן; מה גם, שאחר קרב מי מרום מספר המקרא: "וילכד את חצור ואת מלכה הכה בחרב" (יא, ?).

11. עיין י' אהרוני, מלחמת מי מרום, עמ' 102, בקשר לזיהויו של נחל קישון.

12. לפרטי הקרב עיין י' אליצור, שופטים, עמ' מז-מח; י' אהרוני, מלחמת מי מרום ומלחמת דבורה, עמ' 98-103.

13. עיין אליצור, שופטים, בפירוש פסוקים אלו.

אהרוני עצמו פורד טענה זו, שכן אפשר ששם זה הוא שם השושלת, ואפשר שיבין של מלחמת דבורה הוא מבני בניו של יבין מימי יהושע.¹⁴ נציין עוד, כי המקרא משתמש בביטוי "יבין מלך כנען אשר מלך בחצור" (ד, ב) ולא בביטוי השגור 'יבין מלך חצור'. ביטוי זה מלמד, שיבין שוב איננו מולך בפועל בחצור. ואכן, מצאנו ביטוי זה פעמים נוספות, ובסך-הכל שלוש פעמים במקרא.

וכל ערי סיחון מלך האמורי אשר מלך בחשבון. (יהושע יג, י; יג, כא) וכל ממלכות עוג בבשן אשר מלך בעשתרות ובאדרעי (שם יב). וכשם שבשלושה פסוקים אלו ברור כי הביטוי 'אשר מלך' מציין, ששוב אינם מולכים, כך גם בענין יבין מלך כנען, אשר מלך בחצור עד חורבנה על-ידי יהושע. כן מציין הכתוב "והוא יושב בחרשת הגויים" ללמד, שאינו יושב בחצור!

3. במלחמת נוי מרום חרבה חצור כליל (יא,יא). לא סביר כי היה זה חורבן ארעי, ולאחר-מכן שוב עלתה חצור והיתה לראש הברית הכנענית הגדולה. לעומת תיאור חורבנה המוחלט של חצור במלחמת מי מרום, מסתיים סיפור מלחמת דבורה בדברים הבאים:

ויכנע ה' ביום ההוא את יבין מלך כנען לפני בני ישראל, ותלך יד בני ישראל הלך וקשה על יבין מלך כנען, עד אשר הכריתו את יבין מלך כנען. (שופטים ד, כג-כד)

לדעת אהרוני, הוכרחה חצור במלחמת מי מרום.¹⁵

אף טענה זו אינה קשה, שכן חצור העיר לא עמדה בראש הברית הכנענית. אמנם עמד בראשה יבין, אך כפי שהוכחנו, הוא לא מלך בעיר חצור. מלחמת דבורה נערכה בעמק יזרעאל, שאחר כיבוש הגליל העליון, היתה המובלעת הכנענית האחרונה, הרחק מחצור שכבר נפלה בידי ישראל. יתר על כן, אילולי נפלה חצור בידי יהושע, לא היה הכתוב נמנע מלמנותה עם ערי הכנעני שלא נפלו בידי ישראל (שופטים א, כז-לד), שכן חצור היתה ראש כל הממלכות (יהושע יא, י). כל הערים והאזורים שלא נכבשו בצפון, נמצאים בעמקים ולאורך החוף,¹⁶ וחצור וסביבתה אינה חלק מהם.

4. השכבה הכנענית האחרונה שבחצור, שכבה XIII, חרבה, לדעת ידן, על-ידי יהושע.¹⁷

"חרבנה האחרון של חצור הכנענית - העיר התחתונה והעיר העליונה - בא עליה, כנראה, בשרפה גדולה. אפשר לקבוע בודאות [הדגשה שלי - י"ס], שחורבן זה הביאו עליה שבטי ישראל, כמסופר בספר יהושע."

14. אהרוני, מלחמת מי מרום, עמ' 91.

15. אהרוני, מלחמת מי מרום, עמ' 91-92.

16. י' אהרוני, ארץ ישראל בתקופת המקרא, מוסד ביאליק, תשכ"ג, עמ' 199.

17. אנציקלופדיה לחפירות ארכיאולוגיות בא"י, ירושלים, תשל"א, ערך חצור, עמ' 169.

למרות קביעתו הנחרצת של ידן, חולק עליו אהרוני.¹⁸

5. אופי הלחימה - בתקופת השופטים, המלחמות הן מלחמות שבטיות, ולעיתים: רב-שבטיות. אין בתקופת השופטים מלחמה כלל-לאומית. במלחמות יהושע אין מלחמות שבטיות. הכתוב מדגיש בתיאור שלושה הקרבות העיקריים, כי נוטלים במ חלק "כל עם המלחמה" (ח,ג; י,ז; יא,ז). מלחמת דבורה שייכת במובהק למלחמות השבטיות. נוטלים בה חלק בעיקר השבטים הגובלים בעמק יזרעאל, ואילו במלחמת מי מרום נוטל חלק כל עם המלחמה (יא,ז).

ז. סיכום

אהרוני קובע: "הקביעה המסורתית של זמן קרבות אלו מעלה קשיים רבים".¹⁹ כפי שראינו, פתרון הקשיים (שאינם רבים!) פשוט, ולכן מסקנתו

"אם היינו מוצאים את הסיפורים על מלחמת דבורה ומלחמת מי מרום ללא ציון יחס הזמנים שביניהם, וקוראים אותם כמות שהם, לא היה מקום לפקפק שמלחמת דבורה קדמה למלחמת מי מרום" אין לה על מה שתסמוך.

ניתוח הסגנון ולשון הכתוב, ניתוח נתוני השטח והשיקולים האסטרטגיים והטקטיים, מובילים למסקנה, שהסדר שבמקרא מדויק. מלחמת מי מרום בימי יהושע גרמה לחורבנה של חצור, ובעקבותיו שלט עם-ישראל בהרי הגליל. דורות אחדים לאחר מכן נערכה מלחמת דבורה, בה החלה חדירת ישראל לעמקים, חדירה שהפכה לשליטה כנראה בימי הממלכה המאוחדת.

18. אהרוני, מלחמת מי מרום, עמ' 105-106.

19. אהרוני, מלחמת מי מרום עמ' 91.